

XI. Životní příběhy sedmihradských Sasů

Při terénních výzkumech mezi sedmihradskými Sasy se vzpomínáním informátorů rekonstruují životní příběhy a osobní historie. Získaný materiál umožňuje vhléd nejen do individuálních osudů, ale prostřednictvím narace vzpomínek, postojů a zkušeností též do saské kultury jako celku. Životní příběhy se dají zachytit zejména díky opakovaným etnografickým interview vedeným s konkrétním příslušníkem zkoumané kultury. Aby informátor výzkumníkovi umožnil nahlédnout do své osobní historie, je nutná dlouhodobá spolupráce zúčastněných stran a oboustranná důvěra. Díky opakované dlouhodobé a intenzivní spolupráci a postupně budovanému vztahu je možné dospět k informacím umožňujícím na základě osobního příběhu rekonstruovat jevy typické pro saskou celou společnost. Drobnokresba a pohled zdola jedinečně dotvářejí výsledný obraz. Je možno souhlasit s tvrzením, že „*biografický přístup objevuje ty, kteří by jinak zůstali němými a nevědomými objekty historie, dává jim šanci stát se subjekty, které čtou v knize svého osudu s otevřenými očima*“.¹

Použitá *biografická metoda* umožňuje interdisciplinární průnik etnologie a historie, kdy předmětem badatelského zájmu je historie živých lidí. Aktéři vnímají a interpretují osobní minulost. Zároveň hodnotí okolní dobové události a kontext. Biografie je chápána jako orálně vyprávěná minulost konkrétního individua, zachycená písemnou formou. Vzniká „*vyprávěná identita*“. Informátorem demonstrováný obraz minulosti, života a okolních událostí se stává *narativem*. Jedná se o sdělovanou subjektivní představu determinovanou okamžikem vyřčení.²

Výsledný obraz prochází opakovaným procesem rekódování. Paměť je nejprve kódována do slov a vět. Posléze je proces ovlivněn badatelem při sestavování příběhu. Je zde možno použít termín „*násobené subjektivity*“, kdy je nutno brát v potaz neobjektivní povahu získaného obrazu doby a zdůraznit jeho interpretativní charakter. Úkolem etnologa je zaujetí kritického postoje k získanému materiálu, zasazení příběhu do společenského a dobového kontextu. Je nezbytné zohlednit vlivy prostředí, vědomé

¹ Srov. POITEVIN, G.: *Příspěvek k metodologii a gnozeologii biografického výzkumu*. In: Alan, J. (ed.): *Metodologie výzkumu životních drah*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce 1989.

² Srov. KONOPÁSEK, Z.: *Auto/biografie a sociologie. Druhá verze*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK 1994.

či nevědomé motivace informátora. Při opakovaných návštěvách a rozhovorech dochází k významovým posunům a změnám výpovědí. Takto pojatý výzkum tedy naráží na celou řadu problémů či úskalí. Je možné se ptát na míru pravdivosti rekonstruované osobní historie. Vzpomínání a konstruování paměti je kromě psychických procesů podmíněno i sociálními jevy. Badatel naráží na problém manipulativnosti předávaných informací mezi informátorem a výzkumníkem. V neposlední řadě vyvstává otázka reprezentativnosti daného jedince pro obraz celku kultury.³

„Prezentování kultury prostřednictvím informací o životě jednoho či několika málo jedinců čelí problému reprezentativnosti takto zaměřených výzkumů. Otázka reprezentativnosti neplyne nutně z malého vzorku, na němž výzkumník zakládá svá zjištění a závěry, nýbrž z míry normality osobnosti narátora.“⁴

Užití techniky zaznamenávání životního příběhu informátora za účelem reprezentace celé společnosti je přes všechny zmíněná rizika a pochybnosti etnology hojně využíváno. Během polostrukturovaných interview je plynulé vyprávění přerušováno otázkami výzkumníka. Dochází k nalezení nových témat a objevům skrytých detailů. Pro získání životních příběhů je nutné provést s informátorem desítky hodin rozhovorů s akcentem na kvalitu získaných informací. V případě opakujících se vyjádření lze očekávat dosažení procesu nasycení.

V rámci této kapitoly bude pro zachycení změn, postojů a historie sedmihradských Sasů využit životní příběh *Otto Wagnera*, rodáka a patriota z významné saské obce *Birchalm*. S informátorem byla v průběhu let 2011 až 2015 vedena opakovaná tzv. *narativní interview*, kdy se tématem rozhovorů stal kromě obecných názorů i privátní osobní příběh. Rozhovory byly vedeny chronologicky, kdy se narátor držel časové linie svého života i strukturovaně, kdy se vyprávění členilo podle předem dohodnutých tematických celků a problémů. Díky získané důvěře a ochotě sdělit i citlivé zkušenosti a životní osudy bylo možno dotknout se fenoménů, které by při

³ K sociální podmíněnosti tvorby paměti a skupinové identity srov. HAVELKA, M.: *Ideje, dějiny, společnost*, s. 136 – 150.

⁴ SOUKUP, M.: *Terénní výzkum v kulturní a sociální antropologii*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2014, s. 103.

makropohledu zůstaly utajeny. Výzkum současného stavu kultury sedmihradských Sasů mohl být doplněn o neřaděný nativní pohled. Získal emocionální složku.

XI.1 Životní příběh Otto Wagnera

Otto Wagner se narodil ve vsi Birthälm na podzim roku 1954. Značná část vzpomínek je věnována jeho rodině a předkům. Jeho pradědeček z matčiny strany se jmenoval Čížek. Z českého prostoru přišel spolu s manželkou koncem 19. století do tehdy uherského Banátu, kde mnozí čeští přistěhovalci pracovali v uhelných dolech banátské vrchoviny. Rodina bydlela v obci Steyerdorf (Anina) nedaleko města Resita. Vypravěčova babička byla rodiči ve 14 letech poslána do sedmihradského Klausenburgu k příbuzným. Ti zde měli obchody. Babička se v jejich rodině stala guvernankou. Byla jí svěřena péče o děti a domácnost. V Klausenburgu se informátorova babička seznámila se svým budoucím manželem. Dědeček z matčiny strany byl rodem z Birthälmu. V Klausenburgu studoval železničářskou školu. Spolu později odešli do jižního Sedmihradska. Dědeček získal práci v Schäßburgu, kde vstoupili do manželství. Po několika letech se přestěhovali do dědečkova rodného Birthälmu. O rodokmenu a osudech předků z otcovy strany toho informátorovi není moc známo: „*Nevím, odkud Wagnerovi pocházejí. Jsou rodem z Birthälmu.*“⁵

Oba rodiče Otty Wagnera pocházeli z okolí Birthälmu. Postihly je tragické události druhé světové války a vlna poválečné komunistické perzekuce. Otto Wagner vzpomíná na jejich vyprávění o vyhnanství a odvléčení 60 000 až 80 000 Sasů do sovětských pracovních táborů v doněcké pánvi na Ukrajině. Byli odvlékáni postupně od prosince 1945, rozdělení do skupin podle místa svého nedobrovolného pobytu. Pracovali v uhelných dolech, továrnách nebo na stavbách. Největší zájem byl o práci v dolech, protože pouze tam byli celoročně chráněni před extrémními výkyvy počasí. Podle Otty Wagnera zemřelo ve vyhnanství na Ukrajině asi 30 procent Sasů. Mezi mrtvými byl i dědeček Otty Wagnera z matčiny strany, který tam zemřel v roce 1947. Babička se později znovu vdala. Naopak dědeček z otcovy strany byl jako nemocný

⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

odvezen spolu s dalšími zraněnými a nemocnými po skončení války do Německa. *„Zpátky se vracel tři měsíce pěšky. Vždy kus šel, pak za jídlo a nocleh u někoho pracoval a šel dále.“*⁶

Rodiče Otty Wagnera byli deportováni do Sovětského svazu a právě tam se spolu seznámili. Otec se vyučil krejčím. Později získal zaměstnání na obecním úřadu, kde mu byly svěřeny úkoly finanční a daňové. Matka se živila jako učitelka ve školce. Také ona pak pracovala na radnici v Birthälmu. O době svého dětství mluví Otto Wagner jako o čase plném napětí, kdy ještě doznívala vlna poválečného napětí mezi Rumuny a sedmihradskými Sasy. Sedmihradští Sasové byli v roce 1947 vyhnáni ze svých statků a byla jim odebrána půda. Velká část z nich byla odvečena do sovětských pracovních táborů na Ukrajině. Saský majetek připadl místním Rumunům nebo Romům. Informátor si v této souvislosti vybavuje slova svého otce: *„Chytří Rumuni se do saských domů nenastěhovali, protože tušili saský návrat z vyhnanství a nápravu poměrů. Věděli, že statky jsou saské.“*⁷ V prosinci roku 1949, kdy se sedmihradští Sasové vrátili, jim museli být opravdu statky a domy navráceny. Saské společenství však bylo nadále postiženo zestátněním a kolektivizací zemědělské půdy a vytvořením zemědělských družstev. K tomu Otto Wagner dodává: *„Po 800 let jsme byli vlastními pány. Měli jsme vlastní soudy, školy a najednou jsme neměli nic. Všechno nám sebrali a zestátnili.“*⁸

*„Sasové byli štváni proti Rumunům nacisty. Po válce jim to rumunští komunisté vraceli. Ničili vztahy a poštvávali lidi proti sobě. Stát pronajímal Rumunům a Romům získané statky.“*⁹

Na druhou stranu je dětství ve vzpomínkách Otty Wagnera téměř idylickým časem volnosti a dětských her v ulicích Birthälmu i na okolních kopcích, pastvinách a v lesích. *„Dětství bylo chudé ale hezké. Hodně jsme si hráli a pořád něco kutili. Hráli jsme si v dětských skupinách rozdělených podle sousedství, čtvrtí. Hráli jsme si na ulicích, kde jsme bydleli. Nehráli jsme si s Rumuny. Ti bydleli na druhé straně vsi u silnice na Groß-*

⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

⁷ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 19. 7. 2011).

Kopisch (Copşa Mare). Hráli jsme si v lese se štíty na vojáky. Měli jsme své skrýše, kameny. Bylo to hezké, ale je to pryč. Dětství nás udělalo zvědavými. Žádná videa, televize, mercedesy a džíny. ¹⁰

Dětství mělo formativní vliv na osobní pojetí domova, které jej provází po celý život: „*Birthälm je domov. Domov je místo, kde jsem vyrostl. Birthälm jsou kopce nad vesnicí, kde jsme si hráli na vojáky. Táhle jsme kradli vinné hrozny, táhle na tom kopci jsme trhali jablka a hrušky. V lese nad kostelem jsme na parketech pořádali taneční slavnosti. Kradli jsme tam kukuřici, opékali špízy a brambory. Tam jsem vykouřil první cigaretu a vypil první pivo. Táhle jsem líbal první děvče. To je můj domov.*“ ¹¹

Při vzpomínkách na dětství Otta Wagner zdůrazňuje izolovanost dětských skupinek Sasů a Rumunů. „*Hráli jsme si jen s dětmi ze sousedství. Ne s Rumuny. S těmi a s Romy jsme byli pohromadě až ve škole. I ve školce jsme byli odděleně. Do německé školy v Birthälm chodili i rumunské děti. V Birthälm byla německá i rumunská škola s osmi třídami.*“ ¹² V ostrém protikladu vůči výše vzpomínanému oddělení dětských skupin podle národností jsou vzpomínky Rumunů na Birthälm v čase jejich dětství. ¹³

Saské děti z Birthälm odcházeli po absolvování místní německé osmitřídí školy do okolních měst na další studia. „*Znali jsme tři jazyky – saský dialekt, rumunštinu a němčinu. Matka mluvila dialektem dunajských Švábů, ne dialektem sedmihradských Sasů. Proto se doma mluvilo německy. Děti se nám divily, že doma nemluvíme saským dialektem, ale německy. Z dětí, co nám tehdy nadávali za němčinu, jsou dnes velcí Němci.*“ ¹⁴

Otto Wagner se vyučil nejprve zámečnickem v Mediaschi, později řidičem a mechanikem nákladních vozů. Studoval v sedmihradském Raşnově nedaleko Kronstadtu. Na učilišti se vzdělávali Sasové spolu s Rumuny. „*Do 60. let jsme měli německé školy, lycea, univerzity. Pak to Ceauşescu zavíral. Zrušil německé vysoké školy. Lycea nechal.*“ ¹⁵ Zatímco jeho dva sourozenci vystudovali univerzitu, on se spokojil jen

¹⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 13. 8. 2015).

¹¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 2. 8. 2011).

¹² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

¹³ K tomu srov. kapitola X. Konstrukce paměti sedmihradských Sasů.

¹⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birthälm, 29. 7. 2013).

¹⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 14. 8. 2015).

se středním vzděláním. Sám o sobě mluví jako o prakticky založeném člověku: „Škola nebyla pro mne. Jsem prakticky založený.“¹⁶

Otto Wagner se po vyučení vrátil do Birtählm, kde bydlel a odkud dojížděl za prací. V roce 1973 se oženil a v roce 1974 narukoval na vojnu. Po návratu z šestnáctiměsíční vojny nastoupil do zaměstnání. Také se mu narodila dcera. Sebe tehdy vidí jako svéhlavého mladého člověka: „Byl jsem nonkonformista. Chtěl jsem si všechno dělat po svém. Byl jsem svéhlavý a kritický vůči komunistům. Neměl jsem velké problémy, například s tajnou policií Securitate. Ale s představenými v práci a s policií jsem měl stále hádky. Když se mi něco nelíbilo, šel jsem jinam do jiné práce. Pracoval jsem v továrně, ve strojírenském závodu v Mediaschi. Pracoval jsem též v továrně na elektrické součástky, zástrčky, dráty atd. Pracoval jsem na stavbách domů i na stavbách silnic. Stále jsem střídal práci. Byl jsem rebel.“¹⁷

K životu Otty Wagnera též patří rocková hudba. Dodnes mu přátelé, žijící v Německu, přivážejí jako dar vinylové desky klasických rockových skupin 70. a 80. let. V této souvislosti vzpomíná na poslech zakázané rádiové stanice Svobodná Evropa: „Byl jsem fanoušek rockové hudby. Poslouchal jsem Svobodnou Evropu z Mnichova. Rocková hudba se nedala normálně dostat. Pořád jsem žil s uchem na rádiu. Poslech byl zakázaný. Chodili jsme po ulici s tranzistorovým rádiem, aby nás nevystopovaly rušičky Securitate.“¹⁸

Otto Wagner vzpomíná na dekády 70. a 80. let jako na časy, kdy ještě existovaly kompaktní komunity sedmihradských Sasů. Zachovávaly si svůj typický komunitní způsob života doprovázený tradičními slavnostmi a společným sdílením problémů i radostí. „Tradice byly drženy až do počátku devadesátých let, do vystěhování. Pak byly ztraceny. Společně jsme slavili Vánoce, Velikonoce, Silvestry, Finsten nebo Kronenfest na Petra a Pavla. Pořádali jsme v lese tancovačky na pódiu pod širým nebem. Hrála dechovka. S sebou jsme si vzali jídlo a slavili jsme až do večera. Byly to dobré časy. Byli jsme pořád spolu.“¹⁹

¹⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

¹⁷ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

¹⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

¹⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

Doba 70. a 80. let znamenala pro saské komunity počátek procesu vystěhovalectví na Západ. Na základě mezinárodních dohod mezi komunistickým Rumunskem a Spolkovou republikou Německo byl umožněn odchod části německojazyčného obyvatelstva do západní Evropy.²⁰ „*Důvodem vystěhování byla politická hra, manipulace německými i rumunskými politiky. Nakazil nás německý virus strýčka Adolfa. Rodiče vyrostli v Hitlerjugend. Po válce komunisté vše vykojčili. Byli jsme posláni do Ruska. Rodiče se tam seznámili. Komunismus byl vina Rumunů. Ale kdyby Hitler válku nezačal a nevráždil po celém světě, nebyli by rodiče v Rusku. Německý národ je vinen. Přesto jsme byli po válce lákáni Němci. Byli jsme vábeni penězi, falešnou potřebou věcí, čokoládou a žvýkačkami. To v Rumunsku nebylo. Důvodem vystěhování byl pakt mezi Ceaușescem a Němci. On potřeboval peníze a oni otroky. Chtěli podpořit hospodářství novými silami. Sasové odcházeli do Německa jen s kufrem. Všechno si tam museli koupit. To bylo pro Němce výhodné. Mentalita Sasů a Němců je stejná. Sasové jsou ještě čestnější a preciznější. Dlouho nás Němci studovali, než za nás platili 10 000 DM. Přišli tam vzdělaní, vyučení, zkušené lidé. Pro Sasy nebyla cesta zpět. Neposílali vydělané peníze zpět domů jako Italové nebo Turci. Vše zůstalo v Německu.*“²¹

O odchodu z Rumunska začal přemýšlet i Otto Wagner: „*Příbuzní už v Německu byli, čtyři sourozenci matky. Jedna teta odešla už před válkou v roce 1935. Ostatní až po válce. Jeden byl zraněn při potyčce s partyzány v Jugoslávii, další dva se tam dostali jako zajatci. Žili v různých částech Německa. Matka si s nimi psala. Rodiče sehnali díky známosti za tři měsíce pasy a odešli do Německa.*“²²

Rodiče Otty Wagnera odešli do Spolkové republiky Německo spolu s nejmladším synem v roce 1986. Otta Wagner sám začal připravovat svůj odchod o dva roky později. Odešel do Spolkové republiky Německo v roce 1988 ve věku 34 let spolu s manželkou a čtrnáctiletou dcerou: „*Napřed jsme si museli zařídit doklady, pak vyřídit práci a byt. S sebou jsme si mohli vzít jen kufr. Z BIRTHÄLMU jsme jeli vlakem do ARADU, kde jsme museli všechno proclít. Měli jsme velkou bednu, 60 centimetrů vysokou, 70 širokou a 2 metry dlouhou. Tam jsme měli všechny věci – talíře, oblečení a podobně.*

²⁰ K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

²¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, BIRTHÄLM, 18. 7. 2013).

²² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 14. 8. 2015).

Z Aradu jsme jeli do Bukurešti vyzvednout maďarská a rakouská víza. Tam jsme přijeli večer a spali do rána venku. V poledne jsme sehnali první vízum a pak jsme šli na další velvyslanectví vyřídit to samé. Pak jsme jeli zpátky do Birtählm vyklidit dům. Musel být prázdný. I půda musela být vyklizená.²³ Poté jsme jeli do Hermannstadtu pro cestovní pas a jízdenky. Pak jsme šli na vlak. Odjeli jsme večer v půl sedmé. Do Vídně jsme přijeli v jednu hodinu po půlnoci. Měli jsme půl hodiny na přestup na vlak do Norimberku.“²⁴

Podle Otty Wagnera trvala celá cesta včetně vyřizování nezbytných dokumentů 32 hodin. V Norimberku byla centrála pro sedmihradské Sasy, kde měli přihlašovací povinnost. Obdrželi nezbytné doklady. Mohli se též rozhodnout, do jaké části Spolkové republiky Německo chtějí pokračovat. K prvním okamžikům života na Západě Otto Wagner dodává: „Před cestou jsem si rozřízl podpatek na botě a do dutiny vložil desetimarkovou bankovku. Pak jsem botu zase zalepil. Kdyby to při pohraniční kontrole vypátrali, odebrali by mi cestovní pas. Za tyto peníze jsem si hned po příjezdu na nádraží koupil krabičku cigaret Marlboro a Coca Colu. To pro mne byly symboly svobody.“²⁵

V nejbližších týdnech po příjezdu do Spolkové republiky Německo měnila rodina Otto Wagnera bydliště a cestovala. Cílovým místem bylo město Rastatt v Bádensku-Württembersku, kde chtěli žít nablízku rodičům a příbuzným. Prvních devět měsíců bydleli u švagrové, než si našli vlastní byt. Otto Wagner mluví o těžkých začátcích v novém světě. Přišli do cizí země jen s kufrem. „Nevěděli jsme, jak všechno funguje. Neznali jsme pravidla a zákony.“²⁶

Naráží též na hlavní rozdíl mezi mentalitou sedmihradských Sasů a Němců. Pro myšlení sedmihradských Sasů je typická kolektivnost a soudržnost. Je možné mluvit o propojení individuálního života s komunitou. „Nebyl problém přijít do Německa jen s kufrem, muset shánět nábytek a šaty. Problémem byla izolovanost. Sousedé tě nezdravili. Nebavili se s tebou. Žil jsem v izolaci. To mě ničilo.“²⁷ Z hovorů s Ottou Wagnerem je jasně patrný odpor k životu v Německu. Při popisování života v emigraci

²³ Domy sedmihradských Sasů, kteří odešli před pádem komunistického režimu v Rumunsku, připadly státu. Dál byly prodávány zájemcům z řad místních Rumunů a Romů nebo chátraly. K tomu srov. kapitola V. Migrace sedmihradských Sasů.

²⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

²⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

²⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

²⁷ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 14. 8. 2015).

používá nejčastěji termíny „*individualismus, komplikovanost, roboti, odosobnělost, svěřací kazajka*“.

Otto Wagner žil většinu času ve Stuttgartu. Pracoval na letišti, ve spediční firmě nebo na stavbách. Běžný den popisuje jako neustálý stres spojený s prací a vyděláváním peněz. Den rytmizovaný prací, večerem u televize a spánkem odmítal přijmout. Rychle vycítil, že život v Německu nebude takový, jaký si ho vysnil. „*Německo má svou historii teprve od Bismarcka, my tu naši 850 let. Jsme německého původu, ale nejsme Němci. Máme jinou mentalitu.*“²⁸ Na jaře 1990 se po pádu Ceaușescova režimu vrátil do rodného Birtählm na svatbu svého bratra. Tuto událost hodnotí jako poslední velkou saskou slavnost v Birtählm. Pokoušel se všechny přítomné zrazovat a varovat je před odchodem a životem v Německu. Proces masového vystěhovalectví ze Sedmihradska byl už ovšem v plném proudu a nic jej nemohlo zastavit.²⁹ „*V únoru 1990 se konala poslední saská svatba v Birtählm. Sasové seděli na kufrech a čekali na pasy, aby mohli pryč. Odešlo jich 99 procent. Za 800 DM prodávali statky úplně se vším.*“³⁰

Otto Wagner tvrdí, že staletí válek, nebezpečí a špatných časů neznamenal pro saskou kulturu vážný problém. Zničilo je vábení pohodlného a zajištěného života na Západě, který v očích odcházejících Sasů symbolizovaly modré džíny, barevná televize a vozy Mercedes. „*Sasové šli do Německa. Začali pracovat jako šilení. Většina z nich měla práci a dvě práce vedlejší. Ale člověk zapomíná, že se narodil s duší, ne s penězi. Sasové v Německu potlačili svou duši. Vystěhovalectví bylo tak radikální, že není cesty zpět. Všechno je pryč. Nevrátí se nikdy. Je to smutné. Není odvaha k tomu přiznat si, že vystěhování bylo chyba. Když se po 25 letech někdo vrátí, brečí jako malý. Říkají: Proč jsme byli tak hloupi?*“³¹

On sám se po těžkých zdravotních problémech rozhodl po deseti letech k radikálnímu kroku. Jako jeden z mála sedmihradských Sasů se rozhodl přiznat neúspěch a chybu svého rozhodnutí. V roce 1998 se ve svých 44 letech vrátil s manželkou a dcerou do Sedmihradska. Začal znovu žít v Birtählm. „*V Německu to*

²⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, Birtählm, 14. 7. 2013).

²⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 59 let, Birtählm, 19. 8. 2014).

³⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birtählm, 1. 8. 2011).

³¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birtählm, 11. 8. 2011).

bylo hodně práce, trocha televize a rychle spát. To vše opakovaně po deset let. Už jsem nemohl dál. Už jsem nechtěl. Kvůli tomu nejsme na světě.“³²

Ocitl se však ve zcela nových podmínkách. Z dříve majoritně saského Birthälmu všichni sedmihradští Sasové až na pár jednotlivců odešli. Statky byly obývané Rumuny a Romy nebo chátraly. Lokální zemědělství i hospodářství bylo rozvrácené. Rozhodnutí vrátit se přineslo rozklad i jeho rodině. Po třech létech společného života v Sedmihradsku se jeho manželka rozhodla pro návrat do Německa a manželé se rozvedli. „*Manželka se vrátila se mnou. Byla zde tři roky a pak se vrátila. Nechtěla tu zůstat. Nenašla zde sama sebe. Všechno zde bylo příliš komplikované. Věděli jsme, že jsme tu vyrostli, ale v Německu bylo všechno jednodušší. Cesta byla přímá. Bylo to tu pro ni komplikované. Většina našich žen byla v domácnosti, staraly se o děti. Neznaly život vně domu. Za to byli zodpovědní muži. V Německu musela pracovat. Zvykla si na život tam. Po návratu do Rumunska bylo všechno komplikované. Byli jsme spolu třicet let. Než se denně hádat a předstírat manželství jen kvůli lidem, aby nepomlouvali, aby ses nemusel stydět. Není to jako za našich prarodičů a rodičů. Je dost mužů i žen na světě.*“³³

Etnické pohnutky a silné pouto k domovu měly podíl na rozpadu manželství. Tato skutečnost ovlivnila jeho názory na ženy a jejich odmítání případného návratu z emigrace: „*Sasové tráví život v Německu jen se ženami. Neexistují tam mužské pospolitosti. Ženy byly proti návratu do Rumunska. Chlap je v Německu jen jejich. Mají strach z mužské pospolitosti. V Německu jsou Sasové jen s manželkami, bez sousedů a bez přátel. Proto je tam tak velká rozvodovost. Manželé si nemají mezi sebou co říci. Vše je společné. Nemají žádné zážitky.*“³⁴

Otto Wagner se začal po návratu věnovat zemědělství. V kopcích nad Birthälmem založil farmu a stále se věnuje zemědělství. Ve vesnici se stará o svůj rodový statek, v němž bydlí. Udržuje též další nemovitosti bývalých sousedů a příbuzných. V jednom statku provozuje malý soukromý penzion. Novou životní partnerkou je mu jedna z místních rumunských žen. Svého rozhodnutí vrátit se zpět do Sedmihradska rozhodně nelituje: „*Tady jsem doma. Všude na světě je hezky, ale tak jako*

³² Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 11. 8. 2011).

³³ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 22. 8. 2015).

³⁴ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 59 let, Birthälm, 19. 7. 2014).

doma není nikde. Všechno je mi tu důvěrně známé, každá hora, každý les. Každý dům nebo ulice ti něco říká. V Německu bylo také mnoho hezkého – ulice, domy. Ale nemám k tomu žádný vztah. Moje vzpomínky jsou zde – jako dítěte, jako mladíka.“³⁵

V BIRTHÄLMU je osoba Otto Wagnera velice vážená. Pro sedmihradské Sasy, kteří přijíždějí na dovolenou, je osobou, která je informuje o novinkách a orientuje v místních poměrech. Pomáhá jim s renovací statků nebo s koupí nových domů. Společně vzpomínají na „staré časy“ před vystěhováním, kdy v praxi existovaly struktury tradičních vazeb sousedskosti (*Nachbarschaften*): „*Když potřebuji pár hřebíků, jdu za sousedem. Jiní jdou zase za mnou. Zajdeme spolu do sklepa a otevřeme láhev vína. Posedíme a po chvíli přijdou další. To jde, jen když jsou lidé chudí. Peníze zabíjí pospolitost. Obchod nejde dělat se sousedem.*“³⁶

Několik let po Ottovi Wagnerovi se do BIRTHÄLMU vrátila též jeho sestra. Dva sourozenci žijí v Německu a dva se vrátili do Rumunska. Ve Stuttgartu stále žije téměř devadesátiletá Ottova matka, za kterou několikrát ročně Otta jezdí. „*Matka žije v Německu. Už nemůže do BIRTHÄLMU. Je moc stará. V prosinci jí bude devadesát let. Je to těžká cesta pro nás, natož pro ni. Letadlem nechce, protože má strach. Sestra žije zde v BIRTHÄLMU. Dva bratři v Německu. Mladší bydlí ve Stuttgartu šest domů od matky, starší 270 kilometrů daleko ve Schweinfurtu. Co se dá dělat. Je to zblázněný svět.*“³⁷

Často mluví též o návštěvách bývalých sousedů a kamarádů z dětství: „*Vztahy mezi námi jsou dobré. Někdy je patrná závist těch, co neměli odvahu se vrátit. Hádají se s námi. Přehlížejí nás a všude kolem vidí špínu. Říkám jim: Copak jste tu dříve žili ve špíně? Pořád jsme uklízeli, zastřihávali stromy a kartáčovali koberce. Žádná špína tu nebyla. Vychloubají se kariérou v Německu. Pak si dají pár piv a pláčou. Je jim líto ztracených přátelství a slavností.*“³⁸

V Německu navštěvuje taktéž dceru a vnuka: „*V dubnu jsem byl v Německu na deset dní. Vnukovi bylo v březnu čtrnáct let, v dubnu byl konfirmován, tak jsme jeli na konfirmaci. Dceři je 42 let. Dříve jezdila do Sedmihradska každý druhý rok. Ted' jezdí každý třetí. Snad přijede příští rok. Umí saský dialekt, rumunsky i německy. Vyrostla už*

³⁵ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 22. 8. 2015).

³⁶ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, BIRTHÄLM, 1. 8. 2013).

³⁷ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, BIRTHÄLM, 22. 8. 2015).

³⁸ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, BIRTHÄLM, 23. 7. 2013).

ale v jiném světě. Nežila jako my zde v pospolitosti mezi tolika přáteli a známými. Já bych onemocněl, kdybych kolem sebe neměl lidi.“³⁹

Přes svou zbožnost a úctu k saské historii a tradicím je překvapivé kritický k evangelické církvi sedmihradských Sasů: „*Víra je pro mne samostatná. Církev je pouze instituce. Jde jí o podmanění a zotročení. Do kostela už nechodím.*“⁴⁰

V otázce zachování kultury sedmihradských Sasů je zastánce radikálního názoru, že od okamžiku odchodu ze Sedmihradska se o sedmihradských Sasech nedá mluvit: „*To co nezvládly války, hladomory a morové epidemie, to zvládly Mercedes, modré džíny a barevné televize. Měli jsme se dobře, ale chtěli jsme vymoženosti. Jen jsme nevěděli, jakou cenu za to budeme muset zaplatit. Už nejsou žádní sedmihradští Sasové. Je to smutné. Co se dá dělat. Život jde dál.*“⁴¹

Většina rozhovorů, jež byla s Ottou Wagnerem vedena, se netýkala přímo jeho života. Debaty se obvykle věnovaly celé řadě problémů souvisejících s kulturou, dějinami nebo současnými fenomény, jež se sedmihradských Sasů dotýkají. Ze strukturovaně vedených interview bylo přesto možné rekonstruovat jeho osobní příběh. Odděleně od jeho osobní historie bylo možno zaznamenat i názory týkající se saské komunity, které informátor nezvykle otevřeně sděloval. Mnohé z těchto názorů byly v rozporu s většinovým míněním nebo byly vyřčeny velmi otevřeným způsobem. Je z nich patrná informátorova lítost nad současným stavem kultury sedmihradských Sasů. Z jeho životního příběhu je patrné, jak bytostně byl se saskou společností a krajinou Sedmihradska spjat.⁴²

Zřejmě nejotevřeněji se Otto Wagner k saské kultuře vyjadřoval v létě roku 2011. Jeho názory se však ani v dalších letech neměnily a zůstaly konzistentní. Diferencoval se jen způsob formulace a příkrost jejich vyřčení. Otázkou zůstává reprezentativnost názorů Otty Wagnera vztažených na celou saskou komunitu. Ovšem vzhledem k jeho respektovanému postavení, jak mezi saskými i rumunskými obyvateli Birthälmu, tak mezi Sasy přijíždějícími na krátkodobé pobyty z Německa, není pochyb o tom, že

³⁹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 22. 8. 2015).

⁴⁰ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 56 let, Birthälm, 3. 8. 2011).

⁴¹ Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 23. 7. 2011).

⁴² K různým pohledům na rekonstrukci osobních příběhů a vztah příběhu k realitě srov. SOUKUP, M.: *Terénní výzkum v kulturní a sociální antropologii*, s. 105 – 106.

nepředstavuje okrajové a názorově extrémní pozice uvnitř společnosti sedmihradských Sasů.

Většina názorů Otto Wagnera jistě nepředstavuje mezi sedmihradskými Sasy většinový proud. Jeho silná skepse a zklamání z historického vývoje saské společnosti vyvěrá právě ze silné spjatosti se saskou identitou a z lásky k rodnému kraji. Neklidná a aktivní povaha jej dovedla do pozice, ve které se ocitl jako osamocený navrátilce takřka úplně izolován. Kritická slova na adresu saských žen mají snad svůj původ ve smutku z rozpadlého manželství a v nedobré vztahu s dcerou. Zároveň mu však jeho pozice izolovaného solitéra a znalce poměrů jak v Sedmihradsku komunistických dekád, tak v Německu konce osmdesátých a devadesátých let, ale zejména člověka orientovaného v současném Birtählm, dovolují vynášet promyšlené a poučené soudy, byť s pesimistickým zbarvením.